

Igor Yakovlev, VasyI Reutsky*Odessa Polytechnic State University (Odessa, Ukraine)*

Religious Factor in Ukraine's Foreign Policy

The article considers the issue of the religious factor in the foreign policy of Ukraine in the period from 2008 to 2018 expressed in the process of obtaining the Tomos for autocephaly from foreign institutions by the presidents of independent Ukraine. The procedure for granting a Tomos in the history of the Orthodox Church is covered. Viktor Yushchenko's significant influence on the Tomos process has been analyzed. The intervention of foreign representatives with the intention to hinder this process is reflected. Emphasis is placed on the importance of the religious factor in issues of international relations and foreign policy of Ukraine. Statistics on the issue of religion on the territory of independent Ukraine are given. It is said about the importance of the local autocephalous church for the Ukrainian people. The task of the article is to determine and study the influence of the religious factor on the process of forming the foreign policy of Ukraine. The relevance of this study is based on socio-political interest in this issue. It is noted that Viktor Yushchenko failed to achieve this goal due to: the lack of a clearly regulated process of granting autocephaly; ideological split in society; acute tensions in interfaith relations; high level of politicization of this issue; speculations on the topic of autocephaly; not the desire of the authorities to go into opposition to pro-Russian forces. The article concludes that Yushchenko was the first president of independent Ukraine to try to establish an autocephalous Orthodox Church in Ukraine. Unfortunately, due to interference in the negotiations on obtaining the Tomos from the Ecumenical Patriarch, foreign political forces, it was not possible to complete the case. However, this experience served as a basis for Petro Oleksiyovych Poroshenko, who, after passing severe trials of fate, achieved the granting of autocephaly, and the Ukrainian people finally received their Orthodox Church of Ukraine. There is also a historical analysis of precedents for the provision of tomos in world history. The paper reflects the importance of the Ukrainian Autocephalous Church in the process of development and development of a strong and independent rule of law.

Keywords: *Tomos, Autocephalous Church, Foreign Policy of Ukraine, Religious Factor, Victor Yushchenko*

Ігор Яковлєв, Василь Реутський*Державний університет «Одеська політехніка» (Одеса, Україна)*

Релігійний фактор в зовнішній політиці України

В статті йде розгляд питання релігійного фактору в зовнішній політиці України в період з 2008 по 2018 роки виражених в процесі отримання Томосу на автокефалію від закордонних інституцій президентами незалежної України. Висвітлено процедуру надання Томосу в історії православної церкви. Проаналізовано значний вплив Віктора Ющенко на процес здобуття Томосу. Відображено втручання іноземних представників з наміром перешкодити даному процесу. Акцентується на важливості релігійного фактору в питаннях міжнародних відносин та зовнішньої політики України. Наводяться статистичні дані з питання релігії на території незалежної України. Говориться про значимість помісної автокефальної церкви для українського народу. Завдання статті є визначення та дослідження впливу релігійного фактору на процес формування зовнішньої політики України. Актуальність даного дослідження ґрунтується на суспільно-політичному інтересі до даного питання. Зазначається що Віктору Ющенко не вдалось досягнути поставленої мети через: відсутність чітко регламентованого процесу надання автокефалії; ідеологічного розколу в суспільстві; гостру напруженість у міжконфесійних відносинах; високий рівень політизованості даного питання; спекуляції на темі автокефалії; не бажання можновладців йти в опозицію до проросійських сил. У висновках статті говориться Ющенко був першим президентом незалежної України, який намагався створити автокефальну православну церкву на території України. Нажаль, через втручання в хід переговорів щодо отримання Томосу від Вселенського патріарху, зовнішніх політичних сил, не вдалось довести справу до кінця. Проте, цей досвід послугував основою для Петра Олексійовича Порошенка, який пройшовши тяжкі випробування долі домогся надання автокефалії, і український народ нарешті отримав свою православну церкву України. Також наведений історичний аналіз прецедентів наданні Томосу в світовій історії. В роботі відображається значення Української автокефальної церкви в процесі розвитку та розбудови сильної і незалежної правової держави.

Ключові слова: *Томос, автокефальна церкву, зовнішня політика України, релігійний фактор, Віктор Ющенко*

Постановка проблеми.

Всім добре відомо, що завдячуючи державницькій політиці п'ятого президента незалежної України Петра Олексійовича Порошенка, Український народ нарешті отримав Томос на автокефалію наприкінці 2018 року. Проте мало хто знає, що першим президентом який переймався даним питанням був Віктор Андрійович Ющенко. Ідею створити всеукраїнську помісну церкву В. Ющенко виношував з початку двохтисячних. Чудово розуміючи вплив закордонних сил на керівників української православної церкви московського патріархату, а разом з цим значення православної віри для українців, неможливо було б говорити про незалежність як країни так і її народу, коли віряни продовжують ходити до храмів де вшановують іноземних царів, вождів, диктаторів и при цьому відносять себе до іноземної культури. Актуальність даного дослідження ґрунтується на суспільно-політичному інтересі до даного питання.

Формулювання цілей статті. Завдання статті є визначення та дослідження впливу релігійного фактору на процес формування зовнішньої політики України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Одному зі своїх інтерв'ю В. Ющенко зазначив, що навколо цього питання необхідно консолідуватися не тільки політикам, а всім без винятку. "Це велика національна справа. Давайте дивитися на горизонт, бо це стосується інтересів 45 мільйонів людей", – заявив третій Президент України (Ющенко – про автокефалію, 2018).

В. Ющенко провів значну підготовку перед зустріччю з Вселенським патріархом Варфоломієм, з ініціативи президента проводились зустрічі, зібрання та інші масові заходи для впровадження автокефалії на території України. Ця зустріч відбулась на початку 2008 року в Стамбулі і могла б принести чи малі результати, як для України так і для всього християнського світу. Нажаль цього не трапилось, ініціативі В. Ющенко почали заважати, як представники Російської православної церкви, так і українські можновладці на чолі з тодішнім прем'єр міністром Юлією Тимошенко, що саботували процес з самого початку домовленостей.

Ющенко згадує зустріч з Варфоломієм "патріарх мені декілька разів хотів нагадати, що, "пане президенте, це у вас питання політичне - створення української помісної церкви". Цю установку піднесли як політичну. Я апелював до того, що "Ваше святосте, подивіться отам на вулиці 12 млн, оті 12 млн благають, вимагають відповідно до православних канонів мати свою національну церкву. Чому я, як пересічний громадянин, як вірний своїй церкві, не можу мати це благо?" (Ющенко, 2019).

Як би В.Ющенко вдалось в далекому 2008 році створити помісну автокефальну церков на території України, то можливо б вдалось уникнути анексії Кримського півострову та військового конфлікту на сході нашої країни. Церква завжди відігравала значну ідеологічно-політичну роль у вихованні суспільства. Як би священнослужителі з 2008 року почали вести богослужіння на українській мові, то в 2014 році могло б не постати питання про захист цих священнослужителів від патріотично налаштованих активістів.

Говорячи про протидію даній ініціативі, щодо впровадження автокефалії, з боку РПЦ, не виникає питань. Тодішній патріарх РПЦ діяв виключно в інтересах своєї церкви та Російської Федерації. На відміну від Ю. Тимошенко, досі не відомо в інтересах якого народу діяла вона перебуваючи на посаді прем'єр міністра України.

Тобто, Віктор Андрійович Ющенко був першим президентом незалежної України, який намагався створити автокефальну православну церкву на території України. Нажаль, через втручання в хід переговорів щодо отримання Томосу від Вселенського патріарху, зовнішніх політичних сил, не вдалось довести справу до кінця. Проте, цей досвід послугував основою для Петра Олексійовича Порошенка, який пройшовши тяжкі випробування долі домогся надання автокефалії, і український народ нарешті отримав свою православну церков України.

Ющенко В.А. у власному інтерв'ю виданню «Hromadske.ua» зазначив, «Україна впритул наблизилася до об'єднання, створення та визнання власної помісної Церкви влітку 2008 рок. Тоді, на урочистості до 1020-річчя Дня Хрещення Русі, на запрошення державної влади, до Києва прибув Патріарх Варфоломій I. За його словами під час візиту Варфоломія до Києва, його Святість домовився з президентом підготувати «дорожню карту» для надання автокефалії. «Процедурна частина, як вона в фіналі виглядала, виходила з того, що кожний владика автокефальної церкви, української православної церкви київського патріархату, пише петицію на ім'я Константинопольського патріарха з приводу його підтримки і бажання утворення єдиної української помісної церкви», — сказав Ющенко (Ющенко: У 2008 році, 2018). Але на той час розглядалося питання не надання автокефалії, а відновлення Київської митрополії Константинопольського патріархату, зі ставропігіями, які існували станом на 1686 рік. Проте, у справі втрутилися представники УПЦ (МП). Паралельно з візитом Варфоломія I до Києва завітав Святійший Патріарх Московський Алексій II. Після офіційних заходів, до константинопольської сторони

надійшло запрошення відвідати Києво-Печерську Лавру, де було організовано обід та перемовини між двома патріархами. Суть перемовин звелася до наступного: між церквами відновлюється євхаристичне спілкування, РПЦ повертається до міжцерковного діалогу з приводу підготовки до Великого і Святого православного Собору, визнає документи та бере участь у даному Соборі в обмін на збереження «statusquo» в українському церковному питанні. Для Варфоломія це була «пропозиція, від якої було складно відмовитися». Не дивлячись на те, що між Патріархами було домовлено про збереження «statusquo» в українському питанні, а в релігійному українському житті залишався поділ на «канонічних» та «розкольників», в другій половині 2008 року була реальна можливість налагодити діалог між представниками УПЦ (МП) та УПЦ (КП). У той період, за благословінням Синодальних відділів обох релігійних структур була прийнята пропозиція про створення переговорного майданчика для вирішення питання роз'єднання і повернення до конструктивного діалогу в цьому питанні. Цьому сприяло декілька чинників: по-перше, у керівництві УПЦ (МП) на той час переважала «проукраїнська фракція» на чолі з митрополитом Володимиром (Сабоданом), Олександром (Драбинко), Георгієм (Коваленко), митрополитом Черкаським Софронієм, які і формували «порядок денний», а по-друге – мінімальне звертання уваги з боку патріарха Алексія II. Як зазначає ці перемовини зазнали фіаско ще на підготовчому, т.зв. «синодальному» етапі. Річ у тім, що у сторін було різне бачення процедури нормалізації відносин. УПЦ (МП) стояла на позиції «спочатку покаяння від кліриків УПЦ (КП), «повернення «розкольників» в лоно Церкви» через перехрещення та рукоположення», фактично влиття до УПЦ(МП), а УПЦ (КП) стояли на позиціях, слідуючи Правилу святого Василя Великого, за яким ті, хто зберігають Східну «Троїсту» традицію, повинні визнаватися в лоні Церкви в суцшому сані, та не перехрещуватися. У цей же період всередині самої РПЦ відбулися важливі зміни – за нез'ясованих і скандальних обставин помирає Алексій II, і патріархом обирають митрополита Смоленського, місцеблюстителя Патріаршого престолу Кирила (Гундяєва). Ці процеси істотно вплинули на подальше загострення відносин всередині України між представниками православних структур України (Мороз, 2018).

В статті Бокоч В.М. робиться акцент на тому що боротьба за надання автокефалії Україні це в першу чергу боротьба між Українськими та Російськими політичними силами, а проблема церковної єдності та незалежності в Україні

зберігатиме актуальність доти, поки усі православні українці не згуртуються довкола Православної церкви України» (Бокоч, 2019) «отримання Томосу на автокефалію робить Україну п'ятнадцятою православною країною в світі» (Коваль, & Кисляк, 2019) і крім цього однією з наймасовіших країн так переважна більшість населення нашої країни є вірянами православними.

Взагалі якщо говорити про реальні статистичні дані з питання релігії на території незалежної України, то ми можемо бачити наступну картину Православними себе вважає більшість населення сучасної України (близько 70%) (Баранчиков, 2016) і переважна більшість в центральних, східних і південних регіонах країни. При цьому кількість православних, які відвідують храм хоча б один раз на місяць, становить близько 18%. З червня 1992 року в Україні, що стала внаслідок розпаду СРСР незалежною державою в адміністративних межах Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), до 15 грудня 2018 року співіснували три великі юрисдикції, які називають себе православними церквами: Українська православна церква (Московського патріархату), Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП), Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Існують також більш дрібні структури. Крім того, з 1990 року легально діє Українська греко-католицька церква, яка сходить до Російської уніатської церкви, утвореної в Речі Посполитої в результаті Брестської унії (1596), і парафії якої в окремі історичні періоди були православними. При цьому слід відмітити що за останніми соціологічними даними понад десять мільйонів українців відносять себе до православних, якщо вірити оприлюдненим на віпедії даними з даного питання то виходить що «45,2% православних вважають себе вірянами УПЦ КП, 16,9% — УПЦ МП, 2,1% - Української Автокефальної Православної Церкви, а 33,9% - вважають себе просто православними та не пов'язують себе з конкретною конфесією» (Релігія в Україні, 2018). Ця інформація йде в супереч статистиці попередніх років де чітко простежувалось домінування Української православної церкви Московського патріархату над іншими релігійними конфесіями. Проте останні офіційні соціологічні дані знімались в 2010 році. А з того часу в країні багато що змінилось.

Щодо питання самого процесу надання Томосу для Української православної церкви то тут бачимо за необхідне розглянути історію надання Томосів в світовій історії. Сам термін ТОМОС - указ, декрет, окружне послання предстоятеля помісної православної церкви

у деяких важливих питаннях церковного устрою. Шляхом надання Томосу деякій частині «материнської» (кірархальної) церкви офіційно проголошується автономія в управлінні або автокефалія. У Томосі використовується урочистіший та повніший підпис, ніж в інших патріарших указах. Після надання Томосу про автокефалію предстоятеля Церкви вносять в Диптих і починають згадувати за Літургією на великому вході.

Історію з наданням Томосу на автокефалію пройшли чимало європейських країн, проте резонанс викликала саме ситуація з українськими православними. Через неоднозначність складеної ситуації. З одного боку УПЦ МП будучи єдиною канонічною церквою на території України діяла так через отримання Томосу від Патріарху Московського Алексія II ще у 1990 році. З іншого боку в Україні діяла УПЦ КП яка будучи не канонічною мала певні труднощі у своєму функціонуванні в питаннях міжнародних відносин, так як сприймалась вселенським патріархатом як одним з різновидів сект, якими християнський світ багатий як ніхто.

Як показав час, українська автокефальна церков не несе значного інтересу як для представників УПЦ МП, УПЦ КП чи інших релігійних парафій. Так як не маючи чітко налагодженої ієрархії в даній релігійній структурі, відсутність кадрів духовенства та матеріально-технічної бази виникла проблема з підпорядкуванням православних парафій під знаменами Української автокефальної церкви. Ні миряни, а тим більш не настоятелі УПЦ МП та УПЦ КП на забажали зраджувати своїм традиціям побудованих на багаторічній роботі церков в Україні заради виконання політичної волі п'ятого президента незалежної України. Особливо коли спала завеса з інформаційного простору країни і в світ влилась інформація про нечистість намірів виражених у відстоюванні власних інтересів. Після відкритого конфлікту экс патріархом України та всія Руси Філаретом та тодішнім президентом України П. Порошенком (Смолевик, 2020).

В своєму інтерв'ю почесний патріарх УПЦ КП зазначив: "Ми чекали цей Томос, але отримали не такий Томос, який ми чекали, і не такий Томос, як інші церкви, наприклад російська, румунська, грецька. Вони мають повноцінні Томоси про автокефалію, а українська церква отримала Томос з обмеженнями, який стосується самої території, тому назву нам дали Православна церква в Україні, а не Українська православна церква", "Ми не УПЦ, а ПЦУ – це має значення, юрисдикція цієї церкви обмежується кордонами України, за межами України ПЦУ не має своєї юрисдикції", - сказав Філарет. Крім того Філарет впевнений що всі українці за кордоном належать до Константинопольського патріархату. В цьому

ж інтерв'ю він зазначив що, Константинополь не дав ПЦУ статусу патріархату, а дав статус підпорядкованої митрополії, бо на території України ПЦУ має ознаки патріархату, а за кордоном – митрополії Константинополя. Також Філарет вважає, що лише УПЦ КП єдина незалежна церква в Україні хоч і невизнана світом, бо ПЦУ підпорядкована Константинополю, а УПЦ МП – Росії (Ярмусь, 2017).

Висновки

Отже ініціатива В. Ющенко, щодо надання Томосу для Української православної церкви, це чудова ідея, яка несла в собі ноти патріотизму, незалежності, автентичності українського народу. Можна стверджувати, що не дивлячись на все бажання В. Ющенко отримати автокефалію для України, незважаючи на його зусилля в даному питанні, розв'язати проблему надання автокефалії для української православної церкви тоді не вдалося. Тому що існувала ціла низка серйозних чинників, а саме: недостатній рівень національної свідомості як духовенства так і звичайних мірян; Відсутність чітко регламентованого процесу надання автокефалії; ідеологічний розкол в суспільстві; гостра напруженість у міжконфесійних відносинах; високий рівень політизованості даного питання; спекуляція на темі автокефалії; не бажання можновладців йти в опозицію до проросійських сил. Питання релігії як елементу міжнародних відносин постало для України з початку двотисячних років. І в цьому питанні вкрай важливо використовувати політизованість теми релігійного фактору для формування зовнішньополітичного вектору держави, який в свою чергу дозволяє в повній мірі впливати на геополітичні стосунки з іноземними країнами. Треба відмітити, що не дивлячись на те, що Українська влада формально не повинна втручатися в справи церкви, її дії говорять про інше. Тому процедура отримання Томосу на автокефалію зіграла значну роль в питаннях досягнення партнерських взаємовідносин з Європейським Союзом, хоч при цьому погіршились стосунки з Російською Федерацією та загострилась ситуація між православними конфесіями в середині країни. Головною ж роль в процесі отримання Томосу зіграли українські президенти В.А. Ющенко та П.О. Порошенко, будучи керівниками країни й несучи пряму відповідальність за зовнішньополітичні зв'язки, вони використовували релігійний фактор як метод в досягненні тих цілей та задач, що ставили перед собою. Нажаль, процес з надання Україні Томосу призвів до ще більшого розколу серед православних громадян України про що свідчать відкриті виступи керівників церков.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Баранчиков Е. В. Украина. Большая российская энциклопедия / за ред. Ю. С. Осипов. Москва. 2016. т. 32.
- Бокоч В. М. Політична боротьба за незалежність української церкви. Гілея: науковий вісник. 2019. № 145(3). С. 7-11.
- Коваль І. В., Кисляк Л. Н. Отримання Томосу на автокефалію православної церкви як вагомий аспект зміцнення соборності та незалежності української держави. Гілея: науковий вісник. 2019. №. 141(3). С. 28-33.
- Мороз М. В. Становлення української автокефалії в міжцерковному дискурсі світового православ'я. Вісник аграрної історії. 2018. № 25-26. С. 159-166.
- Релігія в Україні. Вікіпедія : вебсайт. 2018. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.
- Смолевик Д. Українська автокефалія: духовна незалежність, чи інструмент політичної маніпуляції? Jagiellonian University in Cracow : вебсайт. 2020. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/242573>.
- Ющенко – про автокефалію: Це стосується 45 мільйонів людей. Укрінформ : вебсайт. 2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2456465-usenko-pro-avtokefaliu-ce-stosuetsa-45-miljoniv-ludej.html>.
- Ющенко розповів, як Тимошенко перешкоджала наданню Томосу. Укрінформ : вебсайт. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2614282-usenko-rozpoviv-ak-timosenko-pereshkodzala-nadannu-tomосу.html>.
- Ющенко: У 2008 році наданню Томосу завадив патріарх РПЦ Алексій II. Нромadske : вебсайт. 2018. URL: <https://hromadske.ua/posts/yushenko-u-2008-roci-nadannu-tomосу-zavadiv-patriarh-rpc-aleksij-ii>.
- Ярмусь М. Погляд Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета на автокефалію української церкви. Труды Київської Духовної Академії. 2017. № 17(189). С. 313-318.

REFERENCES

- Baranchykov, E. V. (2016). Ukrayna [Ukraine]. Bolshaia rossyiskaia entsyklopedyia / za red. Yu. S. Osypov. Moskva, 32. [in Russian].
- Bokoch, V. M. (2019). Politychna borotba za nezalezhnist ukrainskoi tserkvy [Political struggle for the independence of the Ukrainian church]. Hileia: naukovyi visnyk, 145(3), 7-11. [in Ukrainian].
- Iarmus, M. (2017). Pohliad Sviatiishoho Patriarkha Kyivskoho i vsiei Rusy-Ukrainy Filareta na avtokefaliuu ukrainskoi tserkvy [The view of His Holiness Patriarch of Kyiv and All Russia-Ukraine Filaret on the autocephaly of the Ukrainian church]. Trudy Kyivskoi Dukhovnoi Akademii, 17(189), 313-318. [in Ukrainian].
- Iushchenko – pro avtokefaliuu: Tse stosuetsia 45 milioniv liudei [Yushchenko - about autocephaly: This applies to 45 million people]. (2018). Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2456465-usenko-pro-avtokefaliu-ce-stosuetsa-45-miljoniv-ludej.html>. [in Ukrainian].
- Iushchenko rozpoviv, yak Tymoshenko pereshkodzhal nadanniu Tomosu [Yushchenko told how Tymoshenko prevented giving Tomos]. (2019). Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2614282-usenko-rozpoviv-ak-timosenko-pereshkodzala-nadannu-tomосу.html>. [in Ukrainian].
- Iushchenko: U 2008 rotsi nadanniu tomosu zavadyv patriarkh RPTs Aleksii II [Yushchenko: In 2008, RPC Patriarch Alexy II prevented the granting of the tomos]. (2018). Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/yushenko-u-2008-roci-nadannu-tomосу-zavadiv-patriarh-rpc-aleksij-ii>. [in Ukrainian].
- Koval, I. V., Kysliak, L. N. (2019). Otrymannia tomosu na avtokefaliuu pravoslavnoi tserkvy yak vahomyi aspekt zmitsnennia sobornosti ta nezalezhnosti ukrainskoi derzhavy [Obtaining a tomos on the autocephaly of the Orthodox Church as an important aspect of strengthening the unity and independence of the Ukrainian state]. Hileia: naukovyi visnyk, 141(3), 28-33. [in Ukrainian].
- Moroz, M. V. (2018). Stanovlennia ukrainskoi avtokefalii v mizhtserkovnomu dyskursi svitovoho pravoslavia [Formation of Ukrainian autocephaly in the inter-church discourse of world Orthodoxy]. Visnyk aharnoi istorii, 25-26, 159-166. [in Ukrainian].
- Relihiia v Ukraini (2018). Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%BB%D1%96%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96. [in Ukrainian].
- Smolevyk, D. (2020). Ukrainska avtokefaliia: dukhovna nezalezhnist, chy instrument politychnoi manipuliatsii? [Ukrainian autocephaly: spiritual independence or an instrument of political manipulation?] Jagiellonian University in Cracow. Retrieved from <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/242573>. [in Ukrainian].

Yakovlev IgorPh.D., Senior Lecturer, <https://orcid.org/0000-0002-1031-7576>, igor.yakovlev.1991@gmail.com**Reutsky Vasyl**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0003-0231-8883>, vasil.reutski.1986@gmail.com

Стаття надійшла / Article arrived: 05.09.2021

Схвалено до друку / Accepted: 29.09.2021